

Лисик В. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права
Львівського національного університету імені Івана Франка

ІДЕЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В ХРИСТІЯНСТВІ

THE IDEA OF PROTECTING HUMAN RIGHTS DURING ARMED CONFLICT IN CHRISTIANITY

Стаття присвячена комплексному аналізу впливу християнської теологічної та філософської думки на формування та розвиток ключових принципів захисту прав людини під час збройних конфліктів, кодифікованих у сучасному міжнародному гуманітарному праві (МГП). Дослідження розкриває внутрішню напруженість у біблійних текстах, що коливається від наративів про божественно санкціоновану війну (*herem*) до зародкових гуманітарних обмежень, як-от захист некомбатантів та заборона надмірної жорстокості. Аналізується радикальний пацифізм раннього християнства та його подальша трансформація після «Константинівського зсуву», що зумовила необхідність розробки доктрини справедливої війни.

Центральну увагу приділено інтелектуальній генеалогії норм *jus in bello*. Простежується внесок святого Августина, який через вимогу «правильного наміру» (*recta intentio*) та любові до ворога (*caritas*) заклав етичні підвалини для обмеження насильства. Детально розглядається вирішальна роль іспанської школи Саламанки, зокрема Франсиско де Віторії, який обґрунтував універсальність природного права (*ius gentium*) та сформулював першу систематичну концепцію імунітету «невинних» (некомбатантів), засновану на спільній людській природі, а не релігійній приналежності. Показано, як Гуго Гроцій, секуляризуючи ці ідеї та обґрунтовуючи їх на раціональному природному праві, створив фундамент для сучасного позитивного МГП.

Стаття встановлює прямі концептуальні паралелі між теологічними доктринами та нормами МГП. Доводиться, що принцип гуманності, закріплений у Женевських конвенціях 1949 р., є юридичним вираженням теологічної концепції Образу Божого (*Imago Dei*), яка стверджує невід'ємну гідність кожної людської особистості. Принцип розрізнення розглядається як еволюція від морального захисту «невинних» до правової категорії «цивільних осіб». Принцип пропорційності аналізується як секуляризована ітерація доктрини подвійного ефекту.

Робиться висновок, що розуміння цих теологічних витоків не лише збагачує історичне знання, але й посилює нормативну та моральну вагу МГП, демонструючи, що його імперативи є результатом багатовікового етичного пошуку людства.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право (МГП), права людини, християнство, теорія справедливої війни, *jus in bello*, принцип гуманності, принцип розрізнення, імунітет некомбатантів, *Imago Dei*, Августин Гіппонський, Франсиско де Віторія, Гуго Гроцій, Женевські конвенції, теологія, право війни.

This article provides a comprehensive analysis of the influence of Christian theological and philosophical thought on the formation and development of key principles for the protection of human rights during armed conflicts, codified in modern international humanitarian law (IHL). The study reveals the internal tension within biblical texts, which range from narratives of divinely sanctioned warfare (*herem*) to nascent humanitarian limitations, such as the protection of non-combatants and the prohibition of excessive cruelty. It examines the radical pacifism of early Christianity and its subsequent transformation after the "Constantinian shift," which necessitated the development of the just war doctrine.

Central attention is paid to the intellectual genealogy of *jus in bello* norms. The contribution of St. Augustine is traced, who, through the requirements of "right intention" (*recta intentio*) and love for the enemy (*caritas*), laid the ethical foundations for limiting violence. The decisive role of the Spanish School of Salamanca, particularly Francisco de Vitoria, is examined in detail. Vitoria grounded the universality of natural law (*ius gentium*) and formulated the first systematic concept of the immunity of the "innocent" (non-combatants) based on a shared human nature rather than religious affiliation. The article shows how Hugo Grotius, by secularising these ideas and basing them on rational natural law, created the foundation for modern positive IHL.

The article establishes direct conceptual parallels between theological doctrines and IHL norms. It argues that the principle of humanity, enshrined in the Geneva Conventions, is a legal expression of the theological concept of *Imago Dei* (the Image of God), which affirms the inherent dignity of every human person. The principle of distinction is viewed

as an evolution from the moral protection of the "innocent" to the legal category of "civilians." The principle of proportionality is analysed as a secularised iteration of the doctrine of double effect.

It is concluded that understanding these theological origins not only enriches historical knowledge but also strengthens the normative and moral weight of IHL, demonstrating that its imperatives are the result of humanity's centuries-long ethical quest.

Key words: international humanitarian law (IHL), human rights, Christianity, just war theory, jus in bello, principle of humanity, principle of distinction, non-combatant immunity, *Imago Dei*, Augustine of Hippo, Francisco de Vitoria, Hugo Grotius, Geneva Conventions, theology, law of war.

У сучасному дискурсі міжнародне гуманітарне право (МГП) переважно розглядається як світська, універсальна та позитивістська система норм. Однак такий підхід часто ігнорує глибокі історичні та філософські витоки, що сформували його фундаментальні принципи. Зв'язок між релігією та МГП є складним, проте саме внутрішня боротьба в межах християнської теології щодо етики насильства стала одним із ключових каталізаторів розвитку ідей про обмеження війни. Розуміння цієї інтелектуальної генеалогії є не просто академічним інтересом, а важливим завданням для посилення нормативної ваги МГП. Воно дозволяє побачити, що гуманітарні імперативи не є абстрактними конструкціями, а результатом багатовікового пошуку способів захисту людської гідності в умовах збройного конфлікту, що надає їм додаткової легітимності у світі, де релігійні наративи продовжують відігравати значну роль.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія християнського ставлення до війни є предметом ґрунтовних наукових розвідок. Класичні праці Роланда Бейнтонна (*Christian Attitudes Toward War and Peace*) та Джеймса Тернера Джонсона (*Ideology, Reason, and the Limitation of War*) заклали фундамент для розуміння еволюції від ранньохристиянського пацифізму до розробки доктрини справедливої війни. Дослідження біблійних джерел, зокрема праці Сьюзен Нідіч (*War in the Hebrew Bible*), розкривають етичну напруженість між концепціями тотальної війни (*herem*) та зародковими гуманітарними обмеженнями вже у Старому Завіті. Внесок іспанських схоластів, таких як Франсиско де Віторія, у формування універсальних принципів права народів (*ius gentium*) детально проаналізовано у працях Квентіна Скіннера. Роботи Гуго Гроція розглядаються як ключовий етап секуляризації права війни. Однак, попри значну кількість історичних

досліджень, невирішеною залишається частина проблеми, що стосується прямого концептуального зв'язку між конкретними теологічними доктринами та їхнім сучасним юридичним втіленням у статтях Женевських конвенцій 1949 р. та Додатковими протоколами 1977 р. Дана стаття покликана заповнити цю прогалину, переходячи від історичного опису до компаративного аналізу теологічних ідей (як-от *Imago Dei*) та їхніх правових еквівалентів у МГП (як-от принцип гуманності).

Метою даної статті є проаналізувати глибокий і багатогранний вплив християнської теологічної та філософської думки на формування та розвиток ключових принципів захисту прав людини під час збройного конфлікту, які сьогодні кодифіковані в сучасному МГП. Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання: дослідити еволюцію етичних рамок ведення війни від біблійних текстів до доктрин Отців Церкви та схоластів; продемонструвати процес трансформації та секуляризації цих релігійно-етичних норм у правові принципи в працях мислителів Нового часу, зокрема Гуго Гроція; встановити прямі концептуальні паралелі між основоположними теологічними доктринами (такими як *Imago Dei*, *caritas*, захист «невинних») та ключовими принципами МГП (гуманність, розрізнення, пропорційність, імунітет цивільних осіб), а також обґрунтувати, як розуміння цих теологічних витоків посилює нормативну та моральну вагу сучасного МГП.

Виклад основного матеріалу дослідження. Критичний правовий та теологічний аналіз основоположних текстів християнства виявляє глибоку напруженість у межах священного канону щодо етичних рамок збройного конфлікту, яка коливається між концепціями божественно санкціонованої тотальної війни, зародковими принципами гуманітарного обмеження, радикальною пацифістською етикою та пристосуванням до державної влади. Старий

Завіт пропонує не єдине право війни, а складний і суперечливий набір наративів та правових приписів. Центральне місце тут посідає концепція *herem* – божественно санкціонованої війни на знищення, що викладена у Второзаконні. Її передумови – відсутність розрізнення, пропорційності та відмова у помилуванні – роблять її теологічною та етичною антитезою сучасного міжнародного гуманітарного права (МГП) [1, р. 30–32]. *Herem* виправдовувався теологічно як засіб запобігання релігійному забрудненню, створюючи прецедент для релігійно мотивованої війни [1, р. 77]. Історично християнські групи спиралися на обидві традиції: риторика хрестових походів та колоніальних завоювань значною мірою використовувала наративи про «священну війну» [2, р. 25–28], тоді як інтелектуальні архітектори традиції справедливої війни, від Августина до Гроція, займалися проектом обмеження, будуючи теорію на правових та релігійних текстах, що стримували війну [3, р. 122–124]. Таким чином, Старий Завіт є не просто джерелом МГП, а джерелом фундаментальної етичної проблеми, яку МГП намагається вирішити. Християнський внесок полягав у теологічній та філософській роботі з відбору, піднесення та універсалізації однієї гілки власного священного тексту над іншою.

Водночас сам Старий Завіт містить ключові контр-наративи, зокрема правове розрізнення у 20-й главі Второзаконня між війнами проти ханаанських народів та війнами проти «далеких міст», де вимагалось пропонувати мир, а життя некомбатантів – жінок та дітей – мало бути збережене [4, р. 251–252]. Розглядаються також норми, що є прообразами сучасного МГП, як-от заборона знищення плодоносних дерев під час облоги (Второзаконня 20:19-20) та гуманне поводження з полоненими жінками (Второзаконня 21:10-14) [5, р. 45–46]. А пророча традиція засудження надмірної жорстокості, наприклад, в Книзі пророка Амоса, слугує етичним корективом до ідеології тотальної війни [1, р. 125].

Вчення Ісуса Христа та апостолів, на перший погляд, встановлює радикальну етику ненасильства та любові до ворогів, що виключає будь-яку участь у війні [6, р. 52–54]. Уривки, такі як Нагірна проповідь (Матвія 5-7) та докір Ісуса Петру (Матвія 26:52), аналізуються

як такі, що встановлюють *prima facie* пацифістський імператив для ранньої Церкви, що підтверджується працями Тертуліана та Орігена, які заперечували можливість для християн нести військову службу [6, р. 67, 85]. Проте навернення імператора Костянтина та інтеграція Церкви в імперську структуру, що відомо як «Константинівський зсув», вимагали нової теологічної основи, яка б могла примирити християнську етику з відповідальністю держави за підтримання порядку [7, р. 40–42]. Цей перехід змусив християнських мислителів розробити етичну систему, яка б не відкидала застосування сили, а намагалася обмежити її та підпорядкувати моральним принципам, що стало предтечею сучасного МГП.

Інтелектуальна генеалогія правил ведення війни (*jus in bello*) була систематично розроблена християнськими богословами протягом понад тисячоліття. Основоположним архітектором традиції справедливої війни є святий Августин Гіппонський. Хоча його увага була зосереджена на *jus ad bellum*, вимога «правильного наміру» (*recta intentio*) забезпечила моральну телеологію для розвитку *jus in bello* [3, р. 16–18]. Наполягання Августина на тому, що єдиною метою війни є відновлення миру (*tranquillitas ordinis*) і що вона повинна вестися з любові (*caritas*) до ворога, створило потужне етичне обмеження [8, Book XIX, Ch. 12]. Його думка, що «мир має бути бажаним, а війна – лише необхідністю», стала наріжним каменем, а вимога дотримуватися обіцянок навіть у війні є зародком принципу добросовісності. Він писав: "Будьте миротворцями навіть у війні... щоб, перемагаючи тих, проти кого ви воюєте, ви могли привести їх до блага миру" [9, sec. 6]. Формалізація принципів *jus in bello* продовжилася у працях схоластів. Тома Аквінський у «Сумі теології» уточнив критерії Августина [10, Pt. II-II, Q. 40, Art. 1], проте ключовий внесок зробили іспанські богослови Саламанкської школи XVI століття, зокрема Франсиско де Віторія та Франсиско Суарес [11, р. 98–99].

Зіткнувшись із викликами іспанського завоювання Америки, Ф. Віторія у своїх лекціях *De Indis* та *De Jure Belli* обстоював універсальну застосовність природного права (*ius gentium*) до всіх народів [12, р. 233, 296]. Він стверджував, що «невинних» – категорія, що включала

некомбатантів, – не можна навмисно вбивати, заклавши основу для принципу розрізнення та першої систематичної, заснованої на правах, концепції імунітету некомбатантів [13, р. 303]. Відокремивши права «невинних» від релігійної приналежності та обґрунтувавши їх у спільній людській природі, Віторія перетворив право війни з внутрішнього кодексу християнського світу на зародкову систему універсального міжнародного права. Він рішуче стверджував, що корінні народи володіють пануванням над своїми землями та підпадають під дію *ius gentium*, що означало застосування до них правил справедливої війни [12, р. 240, 250]. Цей універсалістський аргумент встановив, що джерелом захисту є не спільна віра, а спільна людяність, що в сьогоденні є передумовою глобального охоплення Женевських конвенцій 1949 р.

Критично важливе завдання систематизації та секуляризації права війни виконав нідерландський юрист Г. Гроцій у трактаті *De Jure Belli ac Pacis*. Перебуваючи під впливом Віторії та Суареса, він обґрунтував принципи *jus in bello* на теорії природного права, яке можна пізнати розумом [14, р. 24] і яке було б дійсним, "навіть якби ми припустили... що Бога немає" [15, *Prolegomena*, § 11]. Цей «гроціанський момент» надав правовій рамці війни універсально прийнятну основу [14, р. 45]. Гроцій, спостерігаючи "відсутність стриманості щодо війни" у християнському світі, прагнув створити систему, що обмежувала б конфлікти на основі широкого морального консенсусу, виведеного з розуму та природи, а не виключно з божественного одкровення, {заклавши фундамент для сучасного позитивного МПП [15, *Prolegomena*, § 28].

Порівняльний аналіз християнської доктрини та сучасного МПП, зокрема Женевських конвенцій та їхніх Додаткових протоколів, виявляє прямі паралелі. Кардинальний принцип МПП «гуманність» знаходить свій теологічний попередник у доктрині *Imago Dei* (Образ Божий) [16, р. 115]. Біблійне твердження, що кожна людина створена «на образ і подобу Богу» (Буття 1:27), встановлює концепцію невід'ємної людської гідності, яка не залежить від статусу чи поведінки. Ця теологічна антропологія надає остаточне моральне обґрунтуван-

ня для правової вимоги гуманного поводження з усіма особами у конфлікті [17, р. 289–290]. Принцип гуманності, як він сформульований у загальній статті 3, є юридичним вираженням фундаментального теологічного переконання про священну цінність людської особистості [18, р. 491]. Так само, принцип розрізнення, що є наріжним каменем МПП, еволюціонував від теологічної концепції захисту «невинних» у Віторії до правової категорії «цивільних осіб» згідно зі ст. 4 IV Женевської конвенції [19, Art. 4] та ст. 51 Додаткового протоколу I [20, Art. 51]. Правовий парадокс, за яким цивільна особа може тимчасово втрачати захист, "поки вона бере безпосередню участь у воєнних діях" [20, Art. 51(3)], краще осмислюється через християнську антропологію. Хоча правовий захист може бути призупинений, теологічний статус особи як *Imago Dei* є невід'ємним, що надає моральний аргумент, чому таке призупинення має тлумачитися якомога вужче, а особа після припинення участі повинна негайно повернутися до статусу захищеної [16, р. 120]. Це також демонструє судову практику міжнародних трибуналів, зокрема у справі Аль-Махді в МКС, де було засуджено за напад на релігійні та історичні об'єкти, що підкреслює захист не лише фізичного існування, а й культурної та духовної спадщини цивільних осіб [21, para. 73]. Принцип пропорційності, кодифікований у ст. 51(5)(b) та 57 ДП I [20, Art. 51, 57], є секуляризованою ітерацією теологічної напруги між обов'язком милосердя (*agape*) та допустимим використанням сили. Боротьба богословів з проблемою ненавмисної шкоди невинним, що породила доктрину подвійного ефекту, перегукується з вимогою до командирів вживати всіх запобіжних заходів для мінімізації випадкових втрат [22, р. 195–196]. Цей процес зважування є сучасною правовою формою давньої етичної дилеми.

Сучасна взаємодія християнства та МПП є динамічним діалогом. Пацифістська критика, сформульована богословами як Джон Говард Йодер та Стенлі Гауервас, розглядає традицію справедливої війни і МПП як «константинівський» компроміс, що зраджує ненасильство Ісуса та легітимізує війну [7, р. 57–59]. На противагу цьому, «християнський реалізм» Рейнгольда Нібура обстоював трагічну необхідність

застосування сили для досягнення справедливості, відкидаючи політичний пацифізм як зречення від відповідальності перед тиранією [23, р. 174]. Ця внутрішня дискусія показує, що зв'язок між християнством та МГП не є монолітним. На практиці християнські інституції активно сприяють імплементації МГП. Дипломатична діяльність Святого Престолу, який є стороною ЖК 1949 р. [24], заяви Всесвітньої Ради Церков [25] та робота на місцях неурядових організацій, як-от Caritas Internationalis, демонструють трансформацію теологічних переконань у конкретні дії із захисту людської гідності.

Висновки. Проведене дослідження підтверджує, що хоча сучасне міжнародне гуманітарне право є світським та універсальним зведенням законів, його історичний розвиток, моральна сила та ключові гуманітарні імперативи нерозривно пов'язані з багатовіковою інтелектуальною боротьбою християнської традиції, яка прагнула примирити вимоги віри з жорстокою реальністю війни. Аналіз продемонстрував

чітку концептуальну еволюцію: від теологічної доктрини *Imago Dei* (Образу Божого), що стверджує невід'ємну гідність кожної людини, до кодифікованого правового принципу гуманності, закріпленого в Женевських конвенціях. Аналогічно, моральне зобов'язання захищати «невинних», що було сформульоване схоластами, трансформувалося у фундаментальний для МГП принцип розрізнення та правовий імунітет «цивільних осіб».

Таким чином, шлях від теологічної концепції до правової норми є свідченням унікальної здатності релігійно-філософських ідей формувати архітектуру міжнародного правопорядку. Розуміння цих теологічних витоків виконує подвійну функцію: воно не лише збагачує наше історичне знання про генезу МГП, але й посилює його нормативну вагу в сучасному світі, надаючи глибше моральне обґрунтування його вимогам і демонструючи, що захист людської гідності є спільним спадком як релігійної, так і світської думки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Niditch S. *War in the Hebrew Bible: A Study in the Ethics of Violence*. Oxford: Oxford University Press, 1993. 180 p.
2. Riley-Smith J. *The Crusades: A History*. 3rd ed. London: Bloomsbury, 2014. 458 p.
3. Johnson J. T. *Ideology, Reason, and the Limitation of War: Religious and Secular Concepts, 1200-1740*. Princeton: Princeton University Press, 1975. 291 p.
4. Weinfeld M. The Ban on the Canaanites in the Biblical Codes and its Historical Development. *History and Traditions of Early Israel: Studies Presented to Eduard Nielsen*. Leiden : Brill, 1993. P. 249–260.
5. Solomon N. *Judaism and War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 175 p.
6. Bainton R. H. *Christian Attitudes Toward War and Peace: A Historical Survey and Critical Re-evaluation*. New York: Abingdon Press, 1960. 299 p.
7. Yoder J. H. *The Politics of Jesus: Vicit Agnus Noster*. 2nd ed. Grand Rapids : Eerdmans, 1994. 272 p.
8. Augustine. *The City of God Against the Pagans*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. 1248 p.
9. Augustine. Letter 189 (to Boniface). *The Nicene and Post-Nicene Fathers, First Series, Vol. 1*. Buffalo, NY: Christian Literature Publishing Co., 1887. P. 553–556.
10. Aquinas T. *Summa Theologiae*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 3104 p.
11. Skinner Q. *The Foundations of Modern Political Thought. Vol. 2: The Age of Reformation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1978. 405 p.
12. Vitoria F. de. On the Law of War (De Jure Belli). *Vitoria: Political Writings*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991. P. 293–328.
13. Vitoria F. de. On the American Indians (De Indis). *Vitoria: Political Writings*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991. P. 231–292.
14. Haggenmacher P. Grotius and Gentili: A Reassessment of the 'Grotian Moment'. *The World of Hugo Grotius (1583-1645): Proceedings of the International Colloquium*. Amsterdam: APA-Holland University Press, 1984. P. 139–176.
15. Grotius H. *De Jure Belli ac Pacis Libri Tres*. Oxford: Clarendon Press, 1925. 958 p.
16. Biggar N. *In Defence of War*. Oxford: Oxford University Press, 2013. 368 p.
17. Hollenbach D. Human Dignity: Religious and Philosophical Roots. *The Oxford Handbook of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2013. P. 287–301.

18. Pictet J. S. *Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949. Vol. III: Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War*. Geneva : ICRC, 1960. 764 p.
19. *Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Fourth Geneva Convention)*. 1949. 12 August.
20. *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)*. 1977. 8 June.
21. *The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi, Judgment and Sentence*. International Criminal Court. 2016. ICC-01/12-01/15.
22. Walzer M. *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*. 5th ed. New York: Basic Books, 2015. 416 p.
23. Niebuhr R. *Moral Man and Immoral Society: A Study in Ethics and Politics*. Louisville: Westminster John Knox Press, 2013. 336 p.
24. State Parties to the Following International Humanitarian Law and Other Related Treaties as of 19-Jul-2024: Holy See / International Committee of the Red Cross. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/geneva-conventions-and-additional-protocols/parties/va> (дата звернення: 01.06.2025).
25. *The Protection of Civilians in Armed Conflict: A Statement of the Central Committee of the World Council of Churches* / World Council of Churches. 2013. URL: <https://www.oikoumene.org/resources/documents/central-committee-statement-on-the-protection-of-civilians-in-armed-conflict> (дата звернення: 01.06.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.08.2025

Дата публікації: 26.09.2025